

I. Biografieën / Biographies

MICHEL DUMOULIN

«Spaak» (Met een voorwoord van Etienne Davignon)
Brussel, Uitg. Racine, 1999, 736 p.

In 1999 is het honderd jaar geleden dat Paul-Henri Spaak in Schaarbeek werd geboren. Naar aanleiding van deze verjaardag gaf de Stichting Paul-Henri Spaak aan UCL-historicus Michel Dumoulin de opdracht om een biografie te schrijven van de voormalige minister. Dumoulin kon hiervoor als eerste gebruik maken van Spaaks private archieven, die in handen zijn van de Stichting en die tot dan toe zorgvuldig gesloten werden gehouden.

In theorie was er ruimte voor een gedegen 'wetenschappelijke' biografie. Alhoewel Spaak bijna dertig jaar lang minister van Buitenlandse Zaken is geweest, was er geen enkele studie voorhanden die steunde op onuitgegeven bronnenmateriaal. Spaaks memoires *Combats inachevés* zijn ondertussen meer dan dertig jaar oud. In 1974 publiceerde wijlen Jacques Willequet *Paul-Henri Spaak. Un homme, des combats*. In dit boek, dat geen verwijzingen naar archieven of literatuur bevat, stak Willequet zijn bewondering voor de grote man niet onder stoelen of banken. Daarnaast waren er oudere studies zoals J.H. Huizinga's *Paul-Henri Spaak. Een politieke biografie* (1963) en enkele polemische, tijdgebonden bijdragen zoals *P.-H. Spaak ou la politique du cynisme* van Marcel Liebman (in het tijdschrift *Mai*, 1972).

Uiteraard is er intussen al veel bekend over Spaaks houding voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog en over zijn rol in de koningskwesie uit de verschillende studies, die de afgelopen jaren verschenen. Alhoewel de meeste publicaties in de bibliografie zijn opgenomen, maakt Dumoulin er maar spaarzaam gebruik van. Niet alleen Nederlandstalige werken, met als meest opvallende voorbeelden Jan Velaers en Herman Van Goethem, *Leopold III. De koning, het land, de oorlog* (1994) en de *Mémoires* van Gaston Eyskens (1993), ook de studies van Jean Stengers over *Leopold III et le gouvernement. Les deux politiques belges de 1940* (1980) en over *De koningen der Belgen. Van Leopold I tot Albert II* (1997) worden grotendeels genegeerd.

Naast de archieven van Spaak raadpleegde Dumoulin verschillende aanvullende fondsen in binnen- en buitenland, met als meest productieve voorbeeld het *Public Record Office* in Londen. Het is evenwel niet altijd duidelijk welke dossiers precies werden doorgenomen. Vage vermeldingen als '*Archives du ministère des Archives étrangères de Belgique*', zonder verdere chronologische of inhoudelijke preciseringen, zeggen maar weinig. Net als bij zijn eerder verschenen biografie van Paul Van Zeeland (1997)¹ kon Dumoulin gebruik maken van de archieven van Leopold III, in handen van de vzw Prinses Lilian. Opvallend afwezig zijn dan weer de procesverbalen van de Algemene Raad en van het Bureau van de Algemene Raad van de BWP en de BSP/PSB, die zich in

¹ MICHEL DUMOULIN & VINCENT DUJARDIN, *Paul Van Zeeland, 1893-1973*, Brussel, Uitg. Racine, 1997.

het IEV en in het AMSAB bevinden, maar daarover later meer.

Het resultaat van dit alles is een boekwerk van meer dan 700 pagina's, dat ruime aandacht kreeg in de Franstalige pers. M.n. *Le Soir* stelde het boek voor als een instantstandaardwerk, dat bovendien enkele *scoops* zou bevatten. Deze hooggespannen verwachtingen worden jammer genoeg niet ingelost, meer zelfs, de lezer blijft enigszins op zijn honger zitten. Het boek, dat een amorfe en verbrokkelde indruk maakt, bevat weinig nieuwe gegevens. Het draagt evenmin bij tot nieuwe of betere inzichten in de lange carrière van Spaak en in de talrijke binnen- en buitenlandse kwesties, waarbij hij betrokken was. Ook inzake de verschillende politieke *voltefaces*, die tijdens Spaaks actieve carrière zeer uiteenlopende reacties opriepen, worden weinig indringende vragen gesteld. Voor meer diepgaande analyses of kritische reflecties is nauwelijks plaats, en het boek kan kort getypeerd worden als «*long on facts, short on analysis*».

De jeugdijaren van Spaak, die opgroeide in een geprivilegieerd, Brussels vrijzinnig-liberaal milieu, worden op een gezapige, maar weinig originele manier gepresenteerd. Na enkele jaren krijgsgevangenschap in Duitsland tijdens de Eerste Wereldoorlog studeerde Spaak rechten aan de ULB en vestigde hij zich in 1922 als advocaat in Brussel. De hoofdstukken over het begin van Spaaks politieke carrière vormen de levendigste van het boek, maar ook zij laten nog heel wat vragen open. Als student had Spaak enkele vergaderingen van de liberale studenten bijgewoond, maar in 1920 trad hij toe tot de BWP. Aanvankelijk volgde

hij trouw de officiële partijlijn. Onder de regering Poulet-Vandervelde was Spaak adjunct-kabinetschef van minister van Nijverheid, Arbeid en Sociale Voorzorg Joseph Wauters. Na een woelige ambtsperiode viel het kabinet over de moeilijkheden rond de Belgische frank en vormde de conservatieve katholiek Henri Jaspar een driepartijenregering. Spaak was hevig verontwaardigd over de houding van de BWP, die niet alleen de voorgestelde herstelmaatregelen slikte maar ook de aanwezigheid dulde van enkele politici, die het kabinet Poulet-Vandervelde fel bekampt hadden.

Spaaks ontgoocheling had voor gevolg dat hij aansluiting zocht bij de linker-vleugel van de BWP. Tussen 1926 en zijn aantreden als minister in 1935 groeide hij uit tot één van de boegbeelden van de linkse agitatie. In de tijdschriften *La Bataille socialiste* (1926-1928) en *L'Action socialiste* (1933-1935) kloeg hij het reformisme en de verstarring van de partij aan. Vooral de redactionele lijn van *L'Action*, die scherpe kritiek had op de lauwe opstelling van de partij tijdens de crisisjaren, de bureaucratisering en het opportunisme van de partijbaronnen, leidde tot scherpe meningsverschillen met de partijtop. Het is vooral bij de behandeling van deze wrijvingen dat de afwezigheid van de procesverbalen van de Algemene Raad en van het Bureau zich laat voelen. De verhouding van Spaak met de partijtop werd, alle onenigheid ten spijt, gekenmerkt door een aanzienlijke mate van ambiguïteit. Tot een open breuk kwam het nooit. De kritiek van *La Bataille* op de officiële partijlijn opende voor Spaak in 1928 de kolommen van *Le Peuple*, waar hij zijn standpunten kon uiteenzetten. De

heibel rond *L'Action* belette niet dat hij in het begin van de jaren dertig uitgroeide tot de vedette van de partijcongressen. Dumoulin stelt de vraag waarom Spaak de BWP niet verliet, en suggereert terecht dat zijn politieke aspiraties hem in de partij hielden. Spaaks positie was al bij al niet zo oncomfortabel, en hij werd stilaan 'incontournable' als één van de *coming men* van de partij.

Bij de vorming van het eerste kabinet Van Zeeland in maart 1935 werd Spaak minister van Verkeer en PTT. Zijn overstap naar de regering vormde zijn eerste en meest beruchte *volte-face*, aangezien hij letterlijk van de ene dag op de andere, en zonder één woord uitleg aan zijn medestanders, de linkse agitatie verliet. Eén jaar later werd Spaak minister van Buitenlandse Zaken. Dumoulin voelt zich duidelijk meer vertrouwd met *le monde de la politique étrangère* dan met de interne machtsstrijd in de BWP. Nochtans was ook in de jaren 1936-1940 de verhouding van Spaak met de partijtop geregeld tumultueus. De originelen van de verslagen van de Algemene Raad en het Bureau van de BWP bevatten uitvoerige, bijna stenografische verslagen van de discussies over bv. de Spaanse Burgeroorlog en de erkenning van het Franco-regime, de bijzonder snelle vorming van de regering Spaak in 1938, de controverse rond "*le socialisme national*" van Spaak en Hendrik De Man, de contacten met de omstreden journalist Raymond De Becker en de salon Didier en, meer algemeen, de strijd om de macht binnen de BWP². Ook over de verhouding tussen Spaak en De Man, toch een

intrigerende tijdelijke alliantie tussen twee ambitieuze en zeer uiteenlopende persoonlijkheden, blijft Dumoulin bijzonder kort.

Vanaf 1936 krijgt de lezer trouwens de indruk dat Spaak, met uitzondering van de afloop van de koningskwestie, geen hoofdrol meer speelde in de binnenlandse politiek. De schijnwerper wordt bijna exclusief gericht op het buitenlands beleid en, na 1945, op de internationale en Europese politiek. De gebeurtenissen spelen zich voornamelijk af in de gesloten omgeving van de *grande politique*, waar de geluiden van het dagelijkse leven maar zelden doordringen.

De periode 1936-1950, met als centrale thema de koningskwestie, vormt de hoofdmoot van het biografie. De vele bladzijden, die aan de meningsverschillen tussen koning en regering, de onvermijdelijke "*temps des erreurs*" in de zomer van 1940, het verblijf van het kabinet in Londen, de terugkeer naar België in 1944 en de afloop van de koningskwestie worden gewijd, bevatten niet alleen weinig nieuwe gegevens. Zij verworden tot een dor feitenrelaas, waarbij de lezer – en af en toe ook de auteur – het bos door de bomen niet meer ziet. Sommige nevenaspecten, zoals bv. de interne verdeeldheid van de Belgische kolonie in Egypte en de bevoorrading van het land in 1944, worden bijzonder lang uitgesponnen, ook al was Spaak er amper bij betrokken.

Bovenstaande opmerkingen gelden ook voor de hoofdstukken over de de interna-

² Met dank aan Michel Vermote van AMSAB.

tionale evolutie na de Tweede Wereldoorlog, de Europese integratie en Spaaks ambtstermijn als secretaris-generaal van de NAVO. Aanvankelijk was de 'visie' van Spaak op de naoorlogse Europese en mondiale verhoudingen trouwens weinig origineel. Hij beschouwde Groot-Brittannië als de belangrijkste bondgenoot en 'ontdekte' vanaf 1943 het stijgend belang van de VS. Er was in Londen evenmin sprake van een plotse bekering tot 'Europa', laat staan dat Spaak toen al dacht aan de latere Europese constructie. Net als andere politici en diplomaten had de minister enige moeite om zich na 1945 aan te passen aan de gewijzigde internationale verhoudingen, en vertoefde hij mentaal vaak nog in het interbellum. Spaaks houding t.o.v. de Europese integratie was zeker in het begin niet altijd rechtlijnig. Bij de vorming van de Raad van Europa (1949) was hij geen Europees 'federalist' en wilde hij, ook om de Britten niet te zeer af te schrikken, geen radicale positie innemen. De Europese bekering van Spaak zou er pas in 1950 gekomen zijn, n.a.v. het plan-Schuman en de combinatie van "*la peur*" (het begin van de Koreaanse oorlog) en "*l'idéal*" (de vorming van een Europees leger, wat het begin van een echte Frans-Duitse verzoening kon betekenen).

Toch blijft de grootste verdienste van Spaak dat hij door zijn kordaat optreden in het midden van de jaren vijftig de Europese constructie redde van het bankroet. Op langere termijn streefde hij naar de opbouw van een 'Atlantische gemeenschap', een duurzame verbintenis van Europeanen en Amerikanen in een politieke unie. Spaak hoopte deze ambitie te kunnen realiseren tijdens zijn ambt-

stermijn als secretaris-generaal van de NAVO. Hij begon met steile verwachtingen, maar door de desinteresse van de Amerikanen, de toenemende meningsverschillen met het Frankrijk van Charles de Gaulle en de rivaliteit tussen de Europese lidstaten onderling kwam er van de grote plannen niet veel terecht. Spaak haakte mentaal snel af als secretaris-generaal en begon zich voor te bereiden op een terugkeer naar de Belgische politiek. Anderzijds blijft het merkwaardig dat een ervaren politicus als Spaak soms zo weinig geduld toonde en de politieke gevoeligheden van de verschillende lidstaten zo zwaar onderschatte.

De pogingen van Laken om in de zomer van 1960, in volle Kongocrisis, een zakenkabinet te vormen met Spaak en Paul Van Zeeland, zijn al bekend uit de *Mémoires* van Gaston Eyskens en uit *De koningen der Belgen* van Jean Stengers. In oktober van datzelfde jaar hadden de eerste contacten plaats tussen Spaak en Theo Lefèvre over de vorming van een nieuwe regering. Spaak werd in 1961 opnieuw minister van Buitenlandse Zaken, en kreeg vooral te maken met de nasleep van de Kongolese onafhankelijkheid. In Europa kwam de minister herhaalde keren in botsing met Charles de Gaulle, wiens visie op de Europese integratie op essentiële punten verschilde van deze van Spaak. Men kan zich bij dit alles niet van de indruk ontdoen dat Spaaks terugkeer naar de Belgische politiek niet bracht wat hij ervan verwacht had, en dat ook deze episode in mineur eindigde. Spaak verliet tenslotte de nationale politiek in 1966, na een nieuwe botsing met de BSP n.a.v. de komst van de SHAPE naar België.

Spaaks carrière kende een wat roemloos einde, en Dumoulin's slotbedenkingen over de 'gelouterde' mens Spaak, stukken met een hoog *Paris Match*-gehalte, versterken dit gevoel nog. Hij reisde enkele jaren als een veredelde *commis-voyageur* voor Bell-Telephone de wereld rond. Spaak begon ook in toenemende mate aandacht te besteden aan de hervorming van de Belgische instellingen, en aan de plaats van Brussel in de nieuwe staatsstructuur. Op zijn levensavond bekeerde hij zich tot het federalisme en zocht hij toenadering tot het *FDF*, de partij waarin zijn dochter Antoinette actief was.

lezer geconfronteerd met een vlakke, nogal eendimensionele figuur.

Maria De Waele

Burggraaf Etienne Davignon schrijft in de inleiding dat “à toutes les époques de sa vie, et plus particulièrement dans le tumulte qui a précédé et suivi la guerre de 1939-1945, son action a profondément influencé le cours des événements”. Dat is nog maar de vraag. Met uitzondering van de directe aanloop naar de oprichting van de EEG is Spaak in het boek veeleer een politicus die de gebeurtenissen volgt, om niet te zeggen ondergaat. Voor de oorlog werd zijn naam geassocieerd met de onafhankelijkheidspolitiek, na de oorlog met de Europese integratie en, zij het niet altijd terecht, met een nogal kritiekloos Atlantisme. Of lagen de vele zwenkingen ook, zoals een Brits diplomaat droogjes opmerkte, aan de volstreekte afwezigheid van “politieke scrupules” of overtuigingen bij Spaak? Dumoulin slaagt er maar zelden in Spaak tot leven te wekken. Alhoewel hij de grote man omschrijft als “à la fois charmeur et doté de dons de comédien qui l’ont beaucoup servi” – en er uit andere publicaties genoeg voorbeelden bekend zijn die dat beeld bevestigen –, wordt de